
ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Idrottshistorisk forskning i Norden: traditioner och trender 1970-1990

HENRIK MEINANDER

Den 2 april 1988 skrev Uppsala-professorn Rolf Torstendahl en debattartikel i *Svenska Dagbladet*, som lästes med visst intresse både av hans inhemska kolleger och av nordiska idrottshistoriker. Den svenska regeringen hade framlagt en budgetproposition, i vilken bl.a. fanns inbakat ett förslag om inrättandet av en professor i historia, särskilt idrottshistoria vid Stockholms universitet. Regeringens uttalade syfte var att skapa ett centrum för idrottsforskning i Stockholm med fem idrottsinriktade professurer inom disciplinerna pedagogik, medicin och historia,¹ men Torstendahl fäste ingen uppmärksamhet vid detta scenario utan gick i stället in för ett frontalangrepp mot hela idén om inrättandet av en idrottshistorisk professur. Hans kritik var både tankeväckande och oroande. Tankeväckande därför att den var skriven med samma kraft och stringens som hans klassiska metodbok, som lästs och teruterats av flera generationer av nordiska historiestuderande. Oroande åter därför att den avslöjade existensen av förutfattade meningar bland framstående historiker om vad idrottshistorisk forskning är och kunde vara.

Men, som sagt, Torstendahls kritik var på många punkter välfunnen. Han ifrågasatte på goda grunder propositionens argument för att idrottshistorisk forskning var värd att understödvas emedan den ökade samhällets respekt och förståelse för idrottsrörelsens historia och framtoning. Detta innebar enligt Torstendahl inget annat än "... en beställd legimitering av dagens idrott". Därtill frågade han sig om det fanns forskare som fyllde de vetenskapliga kompetenskraven för den ifrågavarande tjänsten.

¹ Leif Yttergren, 'Idrottens forskning och högre utbildning (SOU 1987:70)', *Svenska idrottshistoriska föreningens årskrift* 1988, s.149-158 och 1989, s. 135-139.

Mindre träffande var emellertid Torstendahls påstående att det överhuvudtaget inte fanns något intresse för idrottshistorisk forskning inom den svenska universitetsvärlden. Påståendet var diffust framfört samt färgat av Torstendahls farhågor för att inrättandet av en idrottshistorisk tjänst skulle försvåra skapandet av nya, enligt honom vetenskapligt mer betydande professorer. Därtill avslöjade det att det finns en hel del ovetenskap om att idrottshistorisk forskning med vetenskapliga målsättningar verkligen håller på att tillta i Norden.

Ökad information är på denna punkt att vänta i Sverige, om ock inte på det sätt som Torstendahl önskat. Sveriges riksdag valde nämligen att inrätta den omstridda professuren och beslöt att den skulle ledigförklaras hösten 1990.² Innehavet av en akademisk tjänst gör i och för sig ingen mer kompetent, men kan öka på möjligheterna att påverka, informera och inspirera studenter och historiker inom andra gebit. Om så verkligen kommer att ske är naturligtvis en annan fråga och kan säkert någongång i framtiden analyseras med framgång ur vetenskaps sociologisk synvinkel.

Infallsvinkeln är en annan i denna översikt. Avsikten är för det första att ge en bild av den idrottshistoriska forskningen i Norden under de senaste tjugo åren för att därigenom placera Torstendahls inlägg i ett större sammanhang, och för det andra att karakterisera några aktuella trender inom den idrottshistoriska forskningen, som kan vara av allmänare intresse.

Föregångare

Ett sätt att närma sig spørsmålet är förstas att gå igenom idrottshistoriska bibliografier, som publicerats i Norden under de senaste decennierna. Här kan inflikas att det bibliografiska läget är avgjort bäst i Finland. Vi har välsignats med en omfattande och fortlöpande bibliografisk kartläggning av idrottsliga tryckalster, medan situationen är skralare i de nordiska grannländerna. Svenska, danska och norska idrottsbibliografier har också utgivits, men de har fram till 1980-talet endast sporadiskt innehållit uppgifter om texter som ingått i dagstidningar, idrottspressen och övriga tidskrifter.³

En finkornig genomgång av idrottshistoriska alster i Norden före andra världskriget är m.a.o. knappast genomförbar, men detta innebär

² Yttergren, 1989, s. 137.

³ Jämför t.ex. Sakari Laurila, *Suomen urheilun ja liikuntakirjallisuus 1697–1944* (Helsinki 1974) med motsvarande skandinaviska bibliografier: Jacob Vaage, *Norsk idrettslitteratur gjennom 200 år. 1765–1970*, (Oslo 1970). J. Weinberg, *Dansk idrettslitteratur gennem tre aarhundreder 1606–1914*, (København 1916). F. Wikström, *Svensk idrettslitteratur 1766–1950. Bibliografisk förteckning*, (Stockholm 1965).

inte att man är tvungen att retirera helt och hållet inför uppgiften. Via idrottsbibliografierna och litteraturförteckningar i moderna avhandlingar kommer man snabbt fram till att källkritisk och dokumenterande idrottsforskning med historisk infallsvinkel har varit tunnsådd i Norden före 1970. Pionjär var islänningen Bjørn Bjarnason, som 1905 doktorerade vid Köpenhamns universitet med en avhandling om vikingatidens kroppskultur.⁴ Det bör dock påpekas att hans källkritik var av ett överseende slag. Samma svaghet går igen även i vår landsman Viktor Heikels kulturhistoriskt sett intressanta verk om lekens, gymnastikens historia, som utkom vid samma tid.⁵ Båda författarna vände sig till en akademisk publik, men ingendera lyckades knyta sina undersökningar till en livskraftig forskningstradition. Arbetena kom därför snabbt att falla i glömska utanför den diminutiva kretsen av historiskt intresserade gymnastiklärare och idrottsentusiaster. Ett tredje, nästan lika ensligt försök att belysa kroppskulturen ur akademisk synvinkel var i och för sig Yrjö Hirns analys av barnvisor och -lekar, som utkom 1916.⁶ Arbetet var emellertid alltför starkt präglad av estetiska betraktelser för att till fullo kunna förstås av andra än Hirnexperter och kom därför inte att ha något synligt inflytande på senare idrottsforskning.

Större intresse väckte i detta avseende Signe Prytz, som 1941 doktorerade vid Köpenhamns universitet med en avhandling om P.H. Lings insatser inom fysisk fostran.⁷ Arbetet var i viss utsträckning en partsinlaga i en dansk-svensk polemik, som pågick i andra världskrigets skugga. Frågan gällde om P.H. Ling – den s.k. svenska gymnastikens skapare, verksam under första hälften av 1800-talet – egentligen hade fått sin avgörande inspiration från Danmark, såsom den danska parten gjorde gällande, eller om han, såsom ortodoxa lingianer i Sverige föga överraskande ville påskina, lyckats utveckla sin gymnastiksyn och -koreografi oberoende av danska och kontinentala traditioner. Polemiken hade m.a.o. nationalistiska förtecken och dalade därför snabbt efter kriget, då linggymnastikens betydelse minskade starkt till förmån för de resultatintriktade idrotterna.⁸ I samma veva föll också Prytz' avhandling i sky-mundan.

⁴ Bjørn Bjarnason, *Nordboernes legemlige uddannelse i oldtiden*, (København 1905).

⁵ Viktor Heikel, *Gymnastikens historia* (Helsingfors 1905–1909).

⁶ Yrjö Hirn, *Barnlek. Några kapitel om visor, danser och små teatrar*, (Helsingfors 1916).

⁷ Signe Prytz, *P.H. Ling og hans gymnastikpædagogiske indsats*, (København 1941).

⁸ Se närmare om polemiken i Jan Lindroth, 'Linggymnastikens historia – vilken forskning har utförts och vad återstår?', *Svenska idrottshistoriska föreningens årskrift* 1989, s. 64–65.

Under femtioalet utkom i Finland två historiskt inriktade avhandlingar med idrottsligt innehåll. År 1953 publicerades Klaus U. Suomelas licentiatavhandling om Viktor Heikel, den finska gymnastikens fader,⁹ och ett år senare utkom Maximilian Stejskals etnologiska dissertation, vars överbrik *Folklig idrott* åtföljdes av en sex raders specification, som sedermera kom att noteras med viss glättighet i översiktsverket *Suomalaisen sosiologian juuret*.¹⁰ Stejskals arbete är det oaktat en guldgruva i agrar socialhistoria och utnyttjas därför än i dag som källa och uppslagsbok i forskningen.

Suomelas biografi över Heikel kan på goda grunder betecknas som Finlands första idrottshistoriska arbete med vetenskapliga kvaliteter. Den hade en korrekt dokumentation, som baserade sig på ingående arkivforskningar och litteraturkännedom, men uppbars trots det framförallt av att Suomela, som en av vårt lands ledande pedagoger i fysisk fostran, hade ett starkt grepp om ämnet. Däri låg tyvärr också arbetets svaghet; Suomelas strävan att se hela Heikels liv ur pedagogens synvinkel gjorde att han negligerade andra, ofta minst lika betydande dimensioner av Heikels personlighet, såsom dennes baptistiska konfession och därav följande aktiva engagemang i den frikyrkliga rörelsen.¹¹

Kropp och själ

Suomelas och Stejskals arbeten tillkom på samma sätt som deras nordiska föregångare i utkanten av de akademiska domänerna och kom därför inte att fungera som en grund för en mer kontinuerlig eller diskursiv skola av idrottshistorisk forskning. Men detta var ju förstås på inget sätt ovanligt om man ser på läget i övriga Europa eller Nordamerika före 1970-talet. Såsom bekant koncentrerade sig det stora flertalet nordiska och andra västerländska fackhistoriker ännu under 1960-talet på politisk, ekonomisk eller idéhistorisk forskning som var helt främmande för de slags frågor, som under de två senaste årtiondena har börjat ställas bl.a. av representanter för den s.k. nya socialhistoriska forskningen.

Det är svårt att komma till någon annan slutsats än att spørsmål för-

⁹ Klaus U. Suomela, *Viktor Heikel suomalaisen liikuntakasvatuksen luoja*, (Helsinki 1953).

¹⁰ Maximilian Stejskal, *Folklig idrott. En etno-sociologisk undersökning av den finlandssvenska allmogens manliga friluftsslekar, särskilt under sommarhalvåret, deras miljö och tradition i belysning av idrottens allmänna historiska förändringar och sociala betydelse*, Skrifter utgivna av Svenska Litteratursällskapet i Finland 344 (Borgå 1954).

¹¹ Om Heikels religiositet och dess inverkan på hans syn på den framväxande idrottsrörelsen, se Henrik Meinander, 'Om Viktor Heikel och idrottens idé', i *Den engelska sports gennembrud i Norden*, Dansk Idrætshistorisk Forening, Viborg 1990, s. 127-133.

knippade med idrottsliga och andra kroppskulturella dimensioner av vardagslivet helt enkelt inte ansågs vara tillräckligt relevanta för fackhistoriker. Inställningen bottnade självfallet i den traditionellt kristliga föreställningen om att det är själen och inte kroppen som är odödlig. Samma tudelade syn på människan har gått igen både inom humanistisk och naturvetenskaplig forskning långt efter andra världskriget, och faktum är att den, trots en ökad import av utomeuropeiska filosofier och tillväxten av grundläggande civilisationskritiska inlägg i den offentliga debatten, ännu har ett fast strupgrepp om de flesta humanister.

Detta är troligtvis också en av orsakerna till att den i Västtyskland under början av 1970-talet uppkomna första mer betydande vågen av vetenskapligt formulerade idrottshistoriska och -sociologiska undersökningar fäste speciell uppmärksamhet vid de repressiva, d.v.s. de negativa och begränsande sidorna av idrotten. Det vore m.a.o. alltför enkelt att beteckna dessa västtyska idrottsforskares fördömande karakteriseringar av den moderna idrottskulturen endast som ett uttryck för deras kritik av det kapitalistiska samhället. I bakgrunden fanns också övertygelsen om att kroppen liksom idrotten endast var medel med vilka man kunde renodla, eller alternativt, manipulera människan. Synsättet var utbrett och upprätthölls, såsom den danske historikern Niels Kayser Nielsen har påpekat, bl.a. av Sigmund Freud, som i ett sammanhang hävdade att idrottens funktion i det moderna samhället framförallt gick ut på att styra ungdomens medvetande genom ersätta den sexuella njutningen med rörelselust och därigenom tränga den sexuella verksamheten tillbaka till en av dess autoerotiska komponenter.¹²

Sverige

Dylika teoribildningar och synsätt på idrottens väsen kom inte att få ett ordentligt fotfäste i den akademiskt förankrade idrottshistoriska forskningen i Norden, trots att det är uppenbart att den växte fram vid samma tid, d.v.s. i början av 1970-talet, som den marxistiska hegemoniteorin med största iver tillämpades av den yngre forskargenerationen. Detta framgår med önskvärd tydlighet om man synar Jan Lindroths svenska dissertation från 1974, som kom att ha något av en normgivande effekt på 1970- och 1980-talens nordiska historieforskning kring kroppskultur och idrott.¹³ Avhandlingens huvudtitel, *Idrottens väg till folkrörelse*, avslöjar genast att undersökningen tillkom inom det stora folkrörelseprojektet, samtidigt som den förstås fastslår att gymnastik- och idrottsföreningarnas framväxt under slutet av 1800-talet och konso-

¹² Niels Kayser Nielsen, 'De (h)vide mål og det grønne græs', *Den Jyske Historiker* 19-20 (1980), Sporhistorie, s. 10-61, speciellt s.13.

¹³ Jan Lindroth, *Idrottens väg till folkrörelse. Studier i svensk idrottsrörelse till 1915*, Studia historica Upsalensia 60 (Uppsala 1974).

lidering kring sekelskiftet bör uppfattas som en medveten och långsiktig mobilisering av massorna.

Lindroth berörde m.a.o. inte den repressiva sidan av idrottens väsen, utan betonade i stället i första hand den organisatoriska dimensionen av idrottens framväxt till en av de viktigaste fritidskulturerna i det industrialiserade samhället. Det vore emellertid en överdrift att påstå att folkrörelseparadigmet skulle ha haft ett starkt teoretiskt inflytande på Lindroths forskning. Det är sant att han i sina undersökningar ofta hänvisat till vedertagna definitioner på folkrörelse och att han därför ofta utnyttjat begreppet ifråga som en "catch all"-term. Men lika uppenbart är att hans egna rekonstruktioner och forskningsresultat på flera punkter undergräver föreställningen om att de svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas organisatoriska konsolidering skulle ha styrts av likartade krafter som t.ex. arbetarrörelsen. Som exempel på detta kan anges att Lindroth har påvisat att den främsta orsaken till grundläggandet av Sveriges Riksidrottsförbund år 1903 ingalunda var av ideologisk natur utan snarast en följd av att man behövde en plattform för det växande internationella tävlingsengagemanget.

I detta avseende kunde man säga att det svenska riksidrottsförbundet har haft större likheter med de fackliga intresseorganisationerna än med t.ex. de frikyrkliga eller nykterhetsorganisationerna. Till saken hör nämligen att Lindroth har visat att idrottsorganisationernas ledarskap, åtminstone fram till första världskriget, hade en social sammansättning, som starkt avvek från läget i de stora folkrörelsernas ledning. I motsats till de sistnämndas ledarskap, som utgjordes i första hand av lärare, präster och läkare, var idrottsledarna fram till andra världskriget i markant utsträckning officerare, affärsmän och kontorsanställda.

Lindroths senare produktion har utmärkts av samma noggranna källkritik och välavvägda argumentering som gjorde sig gällande redan i doktorsavhandlingen. Tyngdpunkten har legat på den organisatoriska sidan av idrottens historia, om ock Lindroth också publicerat vägande personstudier.¹⁵ År 1987 utkom hans andra monografi, *Idrott mellan krigen*, som var en kronologisk fortsättning på dissertationen. Verket var nästan uteslutande en studie av Sveriges Riksidrottsförbund och präglades i ännu högre grad än hans tidigare arbeten av en organisationshistorisk infallsvinkel.¹⁶

¹⁴ Lindroth, *Idrottens väg till folkrörelse*, s. 164–166.

¹⁵ Bland Lindroths personhistoriska studier bör nämnas framförallt 'Viktor Balck och sporten. Den svenska idrottsrörelsens engelska förbindelser 1880–1900', *Personhistorisk Tidskrift* 1980, samt 'Carl Norlander, linggymnastiken och idrottsrörelsen 1883–1912. En brevstudie i hat', *Individ och historia* 1990.

¹⁶ Jan Lindroth, *Idrott mellan krigen. Organisationer, ledare och idéer i den svenska idrottsrörelsen 1919–1939* (Stockholm 1987).

Lindroths avgränsningar förorsakade ingen större diskussion under 1970-talet, då intresset för organisationer och "folkrörelser" var som starkast i nordisk historieforskning, men har under 1980-talets lopp utsatts för kritik av representanter för olika forskningstraditioner i Sverige och Danmark. De danska inläggen har i allmänhet tagit fasta på det sätt som Lindroth problematiserat sina ämnen,¹⁷ medan de svenska kritiker- na fäst speciell uppmärksamhet vid Lindroths tendens att analysera idrottsorganisationerna isolerat från övriga samhällsfärer. Som exempel på de svenska bedömningarna kan nämnas en recension av Rolf Pålbrant hösten 1990, som bl.a. gör gällande att Lindroths perspektiv lett till att centrala spörsmål, såsom t.ex. amatörfrågan och relationerna till statsmakten, har blivit helt outredda.¹⁸

Pålbrants recension är intressant också av den anledningen att han själv år 1977 doktorerade på en avhandling om den svenska arbetarrörelsens inställning till idrotten mellan världskrigen, som på många punkter kunde kritiseras för liknande brister som han nu finner i Lindroths forskningsgrepp. Detta om något visar hur stark reaktionen mot det organisationshistoriska greppet blivit under de senaste åren i den interna debatten. Pålbrants dissertation skilde sig från Lindroths närmast däri att han gav mycket utrymme åt relationerna mellan de politiska partierna och idrottsförbunden, men för övrigt var den en typisk organisationsanalys i sjuttioalets anda. Vardagslivets struktur, d.v.s. själva idrottandet, tangeras överhuvudtaget inte.¹⁹

En något annorlunda produkt av 1970-talet var däremot Bode Janzons doktorsavhandling om idrottsrörelsens framväxt i Göteborg, som utkom år 1978. Janzons strävan att belysa sambandet mellan idrotten och den sociala strukturen var ambitiös och resulterade bl.a. i en mycket väl genomförd analys av 1800-talets hygien- och hälsodebatt, men allmänt taget hade arbetet en splittrad uppläggning. Han ifrågasatte Lindroths och Pålbrants infallsvinklar med goda argument, men lyckades inte riktigt knyta ihop sina studier av nervositetens kulturhistoria och idrottsföreningarnas sociala struktur till en fungerande helhet.²⁰

¹⁷ Hans Bonde, 'Den svenske årbog', *Centring* 1985 s. 65–67. Henning Eichberg, 'Kropskultur. Teoridannelse i dansk och nordisk humanistisk- socialvidenskabelig idrætsforskning', i *Den engelske sports gennembrud i Norden* (Viborg 1990), s. 21–22.

¹⁸ Rolf Pålbrant, rec. av Idrott mellan krigen, *The International Journal of History of Sport* 1990 s. 316–317.

¹⁹ Rolf Pålbrant, *Arbetarrörelsen och idrotten 1919–1939*, *Studia historica Upsaliensia* 91 (Uppsala 1977).

²⁰ Bode Janzon, *Manchettyrken, idrott och hälsa. Studier kring idrottsrörelsen i Sverige, särskilt Göteborg, intill 1900*, *Meddelanden från Historiska institutionen i Göteborg* Nr 14 (1978).

I detta avseende var Mats Hellspongs dissertation om svensk boxningssport, som framlades till granskning 1982, ett klart steg mot ett mer samlat sätt att undersöka idrottens sociala kontext. Arbetet berikades framför allt av Hellspongs kulturanthropologiska metod att binda ihop boxningens olika dimensioner till ett mikrokosmos, i vilken aktiviteternas betydelser kunde analyseras i koncentrerad form.²¹ Man skall visserligen inte negligera de mer problematiska sidorna i Hellspongs strukturalistiska grepp, som bland annat leder till att han – åtminstone ur historikernas synvinkel – väl ofta buntar ihop saker och ting utan tillräcklig evidens.

Det oaktat kan man att beklaga att Hellspongs inlägg ännu inte stimulerat de svenska idrottshistorikerna till en metodisk dialog med antropologerna. Svenska idrottshistoriska föreningen har alltsedan den grundades 1976 fungerat som ett gemensamt forum för yrkes- och amatörforskare och har fr.o.m. 1981 utgivit en läsvärd årsbok med artiklar, metoddebatter och recensioner, men har ändå inte lyckats sätta fart på ett dylikt samarbete. En genomgång av årsbokens innehåll och 1980-talets övriga idrottshistoriska produktion i Sverige ger nämligen inga entydiga tecken på en kursändring på denna punkt, om ock enskilda artiklar redan förebådar en ny socialhistorisk riktning bland de svenska idrottshistorikerna.²²

Med detta avses inte att 1980-talet skulle ha varit en stagnationsperiod för den svenska forskningen. Tvärtom är det uppenbart att man på sina egna marker har röjt mycket och skapat verkliga kulturlandskap. Här bör nämnas bl.a. Eva Olofssons dissertation om kvinnornas roll i den svenska idrottsrörelsen, som på ett tacknämligt sätt analyserar den idrottsliga sfären ur könsrollsperspektivet.²³ Men också Göteborgsprofessorn Henrik Sandblad, som efter en omfattande vetenskapshistorisk produktion kom att satsa sina emeritusår på ett ingående och minst sagt imponerande idéhistoriskt arbete om den moderna idrottens framväxt.²⁴ Verket utkom 1985 och var i många avseenden en lärd kommentar till Jan Lindroths produktion, men innehöll därtill mycket nytt stoff och flera vägande tolkningar, som förhoppningsvis snart kommer

²¹ Mats Hellspong, *Boxningssporten i Sverige. En studie i idrottens kulturmiljö*, Nordiska museets Handlingar 99 (Uddevalla 1982).

²² Se Lennart K. Persson, 'Kamrat eller förrädare? Om den första stora värvningen inom svensk fotboll', *Folkets Historia* 1990:3 s. 12–26. Rolf Pålbrant, 'Cykelindustri och cykelsport till 1900', *Svenska idrottshistoriska föreningens årsskrift* 1990, s. 95–112.

²³ Eva Olofsson, *Har kvinnorna en sportslig chans? Den svenska idrottsrörelsen och kvinnorna under 1900-talet*, Umeå universitet (Umeå 1989).

²⁴ Henrik Sandblad, *Olympia och Valhalla: idéhistoriska aspekter av den moderna idrottsrörelsens framväxt* (Stockholm 1985).

tas upp av hans landsmän och nordiska kolleger. Det finns nämligen ett skriande behov av ett idéhistoriskt fågelperspektiv bland de jordnära idrottshistorikerna.

Finland

Hurudan har forskningen varit i det övriga Norden under de senaste tjugo åren? Ifall man mäter forskningen i antal doktorsavhandlingar kan frågan inte besvaras. Faktum är nämligen att inte en enda idrottshistorisk dissertation har framlagts i något av de övriga nordiska länderna sedan Signe Prytz' disputerade vid Köpenhamn universitet år 1941. Det är inte lätt att förklara, men det är möjligt att de svenska idrottshistorikerna via det stora folkrörelseprojektet fann en stabilare plattform och ett bättre klimat för forskning inriktad på akademiska lärdomsprov än deras nordiska kolleger. En annan bidragande orsak är säkerligen också den svenska doktorandutbildningen, som inte har någon motsvarighet i de övriga nordiska länderna.

Läget i Finland visar emellertid på ett åskådligt sätt att avsaknaden av idrottshistoriska doktorsavhandlingar ingalunda behöver innebära att forskningen vore outvecklad. Tidigare tangerades redan Klaus U. Suomelas Heikelbiografi från 1953. I detta sammanhang bör nämnas även Aimo Halilas översikt av de finskspråkiga idrottsföreningarna fram till 1915, publicerad 1959, som ett av de första exemplen på en idrottshistorisk undersökning med vetenskapliga ambitioner.²⁵ Noteras kan också Juhani Paasivirtas fina studie av flaggstriden mellan storfurstendömet och Rysslands trupper i de olympiska spelen i Stockholm 1912.²⁶

Av större betydelse var emellertid att idrottsförbunden och föreningarna under 1960- och 1970-talen i allt högre grad började avlöna yrkeshistoriker som jubileumskronikörer. År 1960 utkom Halilas historia över Finlands Gymnastik- och Idrottsförbund, som till en del baserade sig på hans undersökning från 1959,²⁷ och mot slutet av 1970-talet igångsattes två större idrottshistoriska arbeten: Leena Laines undersökning av de frivilliga gymnastik- och idrottsföreningsväsendets framväxt och konsolidering fram till 1917,²⁸ samt Seppo Hentiläs historik över Finlands arbetaridrottsförbund, som sedermera utkom i tre

²⁵ Aimo Halila, *Suomen miesvoimistelu- ja urheiluseurat vuoteen 1915. Suomenkielisten miesvoimistelu- ja urheiluseurojen synnystä, perustajien yhteiskunnallisesta koostunnasta ja emäeuroista*, Historiallisia tutkimuksia 53 (Helsinki 1959).

²⁶ Juhani Paasivirta, *Finland och de olympiska spelen i Stockholm* (Ekenäs 1963).

²⁷ Aimo Halila, *Suomen Voimistelu ja -Urheiluliitto, SVUL, 1900–1960*, (1960).

²⁸ Leena Laine, *Vapaaehtoisten järjestöjen kehitys ruumiinkulttuurin alueella Suomessa v. 1856–1917*, Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu 93 (Lappeenranta 1984).

tjocka band.²⁹ Båda undersökningarna tillkom i samarbete med en idrottshistorisk projektgrupp, som hade grundats i slutet av 1970-talet av Idrottsvetenskapliga Samfundet, en forskningsbyråkratisk instans underställd Undervisningsministeriet.³⁰

Laines arbete publicerades 1984 och den sista delen av Hentiläs trilogi 1987. Båda verken hade en infallsvinkel som påminde om Lindroths forskningsgrepp. Detta berodde inte enbart på att forskningsobjekten de facto var organisationer eller på att föreningsväsendets framväxt i de två länderna har många likheter. I bakgrunden fanns också ett klart inflytande från den svenska forskningstraditionen, som Lindroth ju i viss mån personifierat. Laines arbete fungerade därför i många fall som en finländsk replik till Lindroths doktorsavhandling från 1974. Den sträckte sig över samma tidsperiod och hade samma grepp ifråga om periodiseringen som Lindroths undersökning.

På två viktiga punkter skilde sig Laine emellertid från Lindroth: hon utnyttjade folk rörelsebegreppet sparsamt och gav mer utrymme åt ideologiska frågor och partipolitiska kopplingar. Den sistnämnda skillnaden i forskningsgreppet sammanhängde förstås delvis med att det finländska föreningsväsendets framväxt svårigen kan förstås ur den trygga folkhemsidéologins synvinkel. Det oaktat är det tydligt att Laines strategi var ett medvetet val av konfliktsynvinkeln framom det trygga folk rörelseparadigmet. Samma avgränsningar och betoningar går igen även i Laines senaste organisationshistoriska undersökning från 1989, som täcker 1920- och 1930-talen.³¹

Ifråga om konfliktsynvinkeln fick Laine sällskap av Hentilä, som redan p.g.a. av sitt forskningsobjekt – d.v.s. arbetaridrottsförbundet – var benägen att skönja samhällseliga motsättningar bakom de organisatoriska fasaderna. Arbetaridrottens kulturella dimensioner har därför fått en framträdande roll i Hentiläs undersökning. Styrkan med detta grepp är att Hentilä i högre utsträckning än sin svenska kollega Rolf Pålbrant har lyckats beskriva arbetaridrotten som en dynamisk och självständigt reproduktiv motkultur inom det borgerliga samhället. Svagheten är åter att Hentilä, liksom Lindroth, Pålbrant och Laine, sällan finner en orsak att analysera hur idrottandet utföll i praktiken.

I det sistnämnda avseende har perspektivet småningom vidgats fr.o.m. slutet av 1970-talet av en handfull undersökningar av enskilda

²⁹ Seppo Hentilä, *Suomen työläisurheilun historia, I-III, Työväen Urheiluliitto 1919–1979* (Hämeenlinna 1982, 1984, 1987).

³⁰ Om projektgruppen, se närmare Antero Heikkinen, 'Liikuntahistoria', i Risto Telama, et. al., *Liikuntatiede. Mitä se on?*, Liikuntatieteellisen Seuran julkaisu 118 (Helsinki 1989), s. 35–377.

³¹ Reijo Häyrinen & Leena Laine, i Erkki Vasara, (red.), *Suomi urheilun suurvaltana*, Liikuntatieteellinen Seuran julkaisu 115 (Vammala 1989).

specialförbund och idrottsgrenar, i vilka mer utrymme har givits åt de aktiva idrottsutövarna och den sociala interaktionen i klubbarna och på idrottsarenorna. Tre arbeten framstår i detta avseende som föredömliga: Antero Heikkinens arbete om den moderna skididrottens framväxt, Erkki Laitinens om bobollspelet och Erkki Vasaras nyutkomna korgbollshistorik.³² Allmänt taget måste man likväl konstatera att den idrottshistoriska forskningen i Finland har hållit sig i samma fåror som i Sverige fram till slutet av 1980-talet. Tyngdpunkten ligger fortfarande på organisationspolitiska eller biografiska betraktelser, trots att man inom den idrottsvetenskapliga fakulteten vid Jyväskylä universitet under de senaste åren har gjort försök att locka historikerna in på samma tvärvetenskapliga, närmast kultursociologiska spår som 1980-talets danska forskning.³³

Norge

Innan vi tar itu med granska de danska idrottshistorikernas utmaningar skall något också sägas om den norska forskningen, som kvantitativt sett utan tvivel ännu är i ett begynnelsekede. Bortser man från några lokalhistoriska arbeten publicerades den första vetenskapligt hållbara monografen inom ämnesområdet så sent som i mitten av 1980-talet, och då också i huvudsak i formen av en förbundshistorik. Verket ifråga tillkom på initiativ Norges Idrettsforbund och skrevs av forskarduon Finn Olstad-Stein Tønnesson. Det utkom i två band under åren 1986–1987 med den nyktra huvudtiteln *Norsk idrettshistorie*.³⁴

Vid en genomgång av verket finner man likafullt att Olstad och Tønnesson i högre grad skrivit en organisationshistoria om Norsk Idrettsforbund och dess föregångare än en översikt av det norska idrottslivet i sin helhet. Detta innebär förstås inte att duon skulle ha misslyckats med sin uppgift: tvärtom är det uppenbart att de på många punkter lyckats bättre i sin problematisering och komprimering av ämnet än sina nordiska kolleger, som ställts inför liknande uppgifter. Man drar m.a.o. osökt paralleller till de ovanrelaterade forskningstraditionerna i Sverige och Finland, men finner något överraskande mycket sparsamt med not hänvisningar, som skulle tyda på intryck från öster eller på kompareran-

³² Antero Heikkinen, *Ammattilaisesta amatööriksi. Suomen hiihtourheilun ensivaihe* (Oulu 1977). Erkki Laitinen, *Pesäpallo – kansallispeli 60 vuotta* (Saarijärvi 1983). Erkki Vasara, *Koritalkoot. Puoli vuosisataa järjestäytynyttä koripallourheilua Suomessa 1939–1989* (Helsinki 1990).

³³ Se Esa Sironen (red.), *Uuteen liikuntakulttuuriin* (Jyväskylä 1988).

³⁴ Finn Olstad, *Norsk idrettshistorie I. Forsvar, sport, klassekamp 1861–1939* (Oslo 1987). Stein Tønnesson, *Norsk idrettshistorie II. Folkhelse, trim, stjerner 1939–1986* (Oslo 1986).

de förstudier. Ändå är det klart den norska forskningen har fått intryck från Sverige. Det mest konkreta beviset på detta är att Norsk idrettshistorisk forening faktiskt grundades 1982 med flankstöd av Svenska idrottshistoriska föreningen. Den norska föreningen har sedermera följt sin svenska systerorganisations exempel och torde snart utkomma med sin andra årsbok.

Vid sidan av duon Olstad-Tønnesson bör man också nämna Matti Goksøyr, som inom detta år framlägger en länge emotsedd doktorsavhandling om den moderna idrottens genombrott i Bergen. Emotsedd därför att han redan har hunnit profilera sig i ett antal artiklar som en kritiker av den organisationsfixerade idrottshistorien och istället försökt fästa större uppmärksamhet vid de sociala och kulturella dimensionerna av idrottens spridning i slutet av 1800-talet.³⁵ Nämnas kan också att han 1988 utgav en väl genomtänkt översikt av och kommentar till en internationell debatt om den idrottshistoriska forskningens metoder.³⁶

Danmark

Goksøyrs forskningsgrepp påminner i detta avseende om den forskningstradition, som uppkommit i Danmark under de senaste tio åren. Det oaktat vore felaktigt att beteckna de danska idrottshistorikerna av idag som en likformig grupp. Tvärtom hittar man i Danmark representeranter för flera forskningsstrategier och traditioner. Vid sidan av den organisationshistoriska genren, som visserligen aldrig har haft samma betydelse som i de övriga nordiska länderna, har vi en hel flora av skilda infallsvinklar, vars premisser ofta divergerar starkt, men som det oaktat har kunnat samexistera och därmed lyckats skapa en gynnsam forskningsatmosfär.

Den idrottshistoriska forskningen i Danmark är av något senare datum än motsvarande forskning i Sverige och Finland. Ännu under 1970-talet var ämnesområdet föga attraktivt bland danska yrkeshistoriker. Idrottshistoriska frågor dryftades visserligen vid seminarier och bland kritiska samhällsforskare, men utnyttjades länge endast som ett bland andra exempel på hur den kapitalistiska fritidskulturen kunde analyseras. En avgörande svängning skedde i början 1980-talet, då den neomarxistiska tolkningen, med betoning på idrottens repressiva moment, fick ge vika för en mer nyanserad syn på industrisamhällets

³⁵ Se t.ex. Matti Goksøyr, 'Prestasjonsmålning eller posering? Den engelske sporten i norsk utformning. To eksempler fra Bergen mot slutten av 1800-talet', *Norsk Idretts-historisk Årbok* 1989, s. 9–32.

³⁶ Matti Goksøyr, *Sivilisering, modernisering, sportifisering – fruktbare begreper i idrettshistorisk forskning?* Notater og rapporter fra Norges idrettshøjskole 90 (Oslo 1988).

kroppskulturer, vilket i sin tur var ägnat att öka intresset för djupgående idrottshistoriska betraktelser.³⁷

År 1982 utkom Ove Korsgaard's *Kampen om kroppen*, som redan nu kan betecknas som ett klassiskt verk inom nordisk idrottshistorisk forskning. Korsgaard var noggrann med att inte reducera den moderna idrottskulturens framväxt till en organisationshistorisk fråga. Han fäste istället uppmärksamhet vid hur kroppen under historiens lopp på olika sätt har fått framstå som ett uttrycksmedel i den sociala interaktionen. Därtill gick han medvetet in för att visa hur det kroppsliga alltid har en samhällelig dimension, bl.a. genom att betona att i "... sporten bliver industrikulturens værdigrundlag legemliggjort".³⁸ Bland Korsgaards auktoriteter kan nämnas Jürgen Habermas, men också Henning Eichberg (se nedan).

Kampen om kroppen var i detta avseende ett idealiskt verk för den spirande idrottshistoriska forskningen i Danmark: det fungerade väl som en introduktion till ämnet och innehöll ett stort antal uppslag och teser, som inspirerade till vidare forskning. Här avses framförallt Korsgaards sätt att koppla ihop den brittiska idrottsformens och den s.k. svenska gymnastikens utbredning över Danmark till en analys av samhällsutvecklingen i stort.

Till saken hörde att Korsgaard p.g.a. sina vida analyser och snabba slutsatser snart började få mothugg av forskare med krav på empirisk evidens. År 1983 kunde Søren Copsø med hjälp av arkivmaterial omkullkasta en av Korsgaards centrala teser, som i huvuddrag gick ut på att det fanns en direkt koppling mellan fluktuationerna i den danska inrikespolitiken och övergången till svensk gymnastik vid de danska folkhögskolorna och läroinrättningarna.³⁹ Fyra år senare, d.v.s. 1987, publicerades Else Trangbæks licentiatavhandling om gymnastikundervisningen i 1800-talets Danmark, som ytterligare ifrågasatte Korsgaards kungstanke om den svenska gymnastiken som kroppslig motkultur för de danska allmoge klassen.⁴⁰

Korsgaards fräscha visioner och initiativkraft har likväl haft ett energisugande inflytande på den danska forskningen. Såsom rektor för

³⁷ Niensens och Eichbergs arbeten, ovan noterna 12 och 17.

³⁸ Ove Korsgaard, *Kampen om kroppen. Dansk idræts historie gennem 200 år* (København 1982), s. 286.

³⁹ Søren Copsø, *Den Danske skolegymnastiks udvikling 1884–1913*, Speciale på Historisk Institut, Aarhus Universitet 1983. Se även idem, 'Skolegymnastikens modernisering 1884–1913', *Idræthistorisk Årbog* 1985. Dansk Idræthistorisk forening Krop og Kultur, København.

⁴⁰ Else Trangbæk, *Mellem leg og disciplin. Gymnastikken i Danmark i 1800-tallet*, Aabybro 1987. Korsgaard vidare utvecklade sin tes i verket *Krop og kultur. Andelsbøndernes gymnastik mellem almuens leg og borgerskabets sport* (Odense 1986).

Gerlev Idrætshøjskole har han satte igång flera idrottshistoriska och – sociologiska projekt, vilkas resultat till en del publicerats i den tvärvetenskapliga tidskriften *Centring*, som utkommit sedan 1980. *Centring*s profil var från början ambitiös och drog snart till sig nytänkande forskare, av vilka den tyske kultursociologen Henning Eichberg utan tvivel varit den mest tankeväckande.

Eichberg hade under 1970-talet publicerat två vägande arbeten om den moderna idrotten som ett specifikt uttryck för den västerländska civilisationsprocessen⁴¹ och fortsatte efter sin överflyttning till Danmark att propagera för en samhällsvetenskaplig idrottsforskning, vars främsta forskningsobjekt skulle vara varken organisationer, idéer eller idrottsresultat, utan den mänskliga kroppen i sin rumsliga, sociala och kulturella kontext.⁴² Det råder därför ingen tvekan om att Eichbergs husgudar i betydande utsträckning har varit Norbert Elias och Michel Foucault, som ju båda närmat sig individualiseringens historia via ingående analyser av den borgerliga kroppens disciplinering.

Eichbergs fixering vid det kroppsliga har emellertid visat sig vara av mer grundläggande slag än vad fallet var med Elias och Foucault. För honom har kroppen inte framstått endast som en utslagsgivande dimension eller som ett effektivt fängelse för det mänskliga, utan tvärtom som medelpunkten eller kontaktytan mellan individen och kollektivet. Detta synsätt har gjort att Eichberg kontinuerligt har påpekat att den moderna idrotten är endast en bland många andra kroppskulturer i historien och att man därför borde vidga vyerna.⁴³

Eichbergs utmaning har tagits emot av de danska idrottshistorikerna, om ock forskningen fortsättningsvis huvudsakligen har rört sig kring företeelser i det industrialiserade samhället. Ett utslag av detta har varit att den danska idrottshistoriska föreningen, som grundades 1984, fick tilläggsepitetet Krop og Kultur för man ville poängtera att den av Eichberg och Korsgaard introducerade infallsvinkeln var viktig. Ett annat, naturligtvis mer betydelsefullt uttryck för Eichbergs inflytande är den medvetet kroppsfixerade forskning som gjort sig gällande i Danmark under de senaste fem åren. Jag tänker inte här endast på Korsgaards nyaste produktion utan också på artiklar av forskare av typ Hans

⁴¹ Henning Eichberg, *Der Weg des Sports in die industrielle Zivilisation* (Baden-Baden 1973). Idem, *Leistung, Spannung, Geschwindigkeit im gesellschaftlichen Wandel des 18. und 19. Jahrhunderts* (Stuttgart 1978).

⁴² Se t.ex Henning Eichberg, 'Civilisation og breddesport. Sportens forandring er samfundsmæssig', *Centring* 1981:1 s. 2–14.

⁴³ Henning Eichberg, 'Kroppskulturens trialektik. Ikke en idræt – men (i det mindste) tre idrætter', *Centring* 1983:3 s. 130–132.

Bonde,⁴⁴ som för närvarande arbetar på ett större verk om idrotten som en form av manlighetskult.

Teori och energi

Men det vore som sagt fel att tro att det kroppsfixerade forskningsgreppet skulle ha övertagits av alla idrottshistoriker i Danmark. Ett klart bevis på detta fick man i mars 1989 då de nordiska idrottshistorikerna för första gången samlades till ett gemensamt seminarium i Lysebu konferenscentrum utanför Oslo. Vid sidan av Eichberg, som stod för ett inspirerande, om och empiriskt sett diskutabelt anförande om den kaleдонiska, d.v.s. skotska folkidrotten som den brittiska sportkulturens förstadium, uppträdde här en mycket heterogen skara av danska forskare, av vilka en del hade helt andra utgångspunkter än Korsgaard och Eichberg. De profilerade sig emellertid i positiv anda och skapade därför ett utmärkt debattklimat för hela seminariet.⁴⁵

Man får hoppas att de danska idrottshistorikerna blir efterföljda på denna punkt av sina nordiska kolleger. Vi behöver en mer medveten debatt om forskningens premisser. Samtidigt bör det emellertid påpekas att den danska diskussionen emellanåt har lidit av att man har glömt bort det som boxare kallar för fotarbetet och som idrottshistoriker lämpligtvis kunde kalla för fotnotsarbetet. Det råder nämligen ingen tvekan om att en teoretisk diskurs i längden mister mycket av sitt värde om den inte stöds av empirisk evidens.

Därför borde man kanske leva i förhoppningen om att den lilla skaran av nordiska idrottshistoriker en dag skall vara kapabel att förena de bästa sidorna av danskarnas teorimedvetenhet med samma ihärdiga käll- och litteraturhantering, som präglar t.ex. hela Jan Lindroths produktion. Framtiden får utvisa om detta är en realistisk tanke. Lika möjligt är nämligen att hela den flora av forskningstraditioner, som ovan uppskisserats, om några decennier uppgår i andra, mer livskraftiga projekt och därmed gör sig gällande på ett helt annat sätt än vi fått erfarat under de senaste tjugo åren. Historievetenskapen är föränderlig - gudskelov!

⁴⁴ Hans Bonde, 'Den hurtige mand. Mandsidealer i den tidlige danske sportsbevægelse', *Historisk Tidsskrift* 1988:1 s. 18-51. Idem, 'Idrott som samhällshistoria', *Folkets Historia* 1990:3 s. 2-11.

⁴⁵ Se framförallt Niels Kayser Nielsen, 'Et overset kapitel - om sporten og gårdmandslinjen i dansk idrætshistorie', i *Den engelske sports gennembrud i Norden*, Viborg 1990 s. 173-196.